

KS. JULIUSZ RYSZARD SZTYCHMILER

PROBLEM HIERARCHII CELÓW MAŁŻEŃSTWA WEDŁUG KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO I NAUKI POKODEKSOWEJ

Przy opracowywaniu zagadnienia celów małżeństwa przez długie wieki borykano się z dwiema kwestiami natury moralnej i prawnej. Pierwszą z nich było odróżnienie celu obiektywnego małżeństwa, dla którego zostało ono przez Boga ustanowione, od subiektywnych celów małżonków, dla których zawierają oni małżeństwo. Drugą kwestią stanowiło określenie hierarchii celów obiektywnych¹. Problem hierachii celów był najbardziej kontrowersyjny w całym zagadnieniu celów małżeństwa i szczególnie po ogłoszeniu w 1917 roku Kodeksu Prawa Kanonicznego stał się przedmiotem wielu polemik. Prezentacja nauki pokodeksowej dotyczącej hierachii celów małżeństwa obejmuje wypowiedzi Magisterium Kościoła oraz kanonistów i teologów z okresu od promulgacji KPK do zapowiedzi zwołania Soboru Watykańskiego II. Wydaje się rzeczą stosowną, aby przed zasadniczym omówieniem problemu hierachii celów małżeństwa w interesującym nas okresie przedstawić krótki rys historyczny omawianego problemu.

1. RYS HISTORYCZNY

Doktryna patrystyczna — wypracowana szczególnie przez św. Augustyna — stawiająca w małżeństwie na pierwszym planie dzieci, nie napotkała większego sprzeciwu aż do średniowiecza². Właściwy początek

¹ U. Navarrete. *Structura iuridica matrimonii secundum Concilium Vaticanum II. Momentum iuridicum amoris coniugalis*. Roma 1969 s. 24.

² S. Augustinus. *De bono coniugali*. W: *Patrologia Cursus Completus*. Series Latina. Wyd. J. Migne. T. 40. Parisiis 1844—1855. s. 375—376 i 394. Por. B. Inlender. *Cel małżeństwa w aspekcie naturalnym i nadprzyrodzonym*. „Ateneum Kapłańskie” 75 : 1970 s. 47.

opracowania problemu hierarchii celów małżeństwa, a jednocześnie powstania w teologii drugiego nurtu dotyczącego tego zagadnienia, miał miejsce w wieku XII. Autorzy tego okresu (Hugo od św. Wiktora, Piotr Lombard, Piotr Abelard i Stefan Tornacensis) cele małżeństwa widzieli nie tylko w prokreacji, ale także w zaspokajaniu pożądliwości, zgodnym współżyciu i uporządkowanej miłości³. Hugo od św. Wiktora wyróżnia np. podwójny cel małżeństwa: wspólnotę życia oraz zrodzenie dzieci i zaspokojenie pożądliwości⁴. W swoich poglądach nie miał on jednak zwolenników wśród wielkich mistrzów scholastyki.

Średniowieczne poglądy na istotę małżeństwa wpłynęły tak silnie na zaakcentowanie znaczenia potomstwa jako celu małżeństwa, że miłość między małżonkami miała znaczenie tylko pomocnicze. Również osobiste doskonalenie małżonków miało znaczenie drugorzędne, jako sprzyjające tylko wychowaniu potomstwa⁵. Święty Tomasz z Akwinu wszystkie aspekty małżeństwa podporządkował zrodzeniu i wychowaniu potomstwa jako celowi pierwszorzędnemu⁶. Sam św. Tomasz nie sformułował żadnej definicji celu pierwszorzędnego ani drugorzędnego⁷. Jednak jego nauka o celach małżeństwa i ich hierarchii została najbardziej rozpowszechniona.

Od wieku XVI panowała większa jednolitość poglądów w zakresie określania fundamentalnych celów małżeństwa, ich hierarchii i terminologii (cele pierwszorzędne i drugorzędne)⁸. Dalej rozwijał się również drugi nurt interpretacji celów małżeństwa, nawiązujący do Hugona od św. Wiktora. Przedstawiciele tego nurtu (Ponce de Leon, Sanchez) uważali, że głównym celem małżeństwa nie jest prokreacja, ale naturalna jedność małżonków⁹. Podobnie w XIX wieku Rosmini twierdził, że małżeństwo to doskonała jedność mężczyzny i kobiety. Dzieci zaś są skutkiem tej jedności, a nie celem pierwszorzędnym¹⁰. Wyraźnie też wysuwano na pierwsze miejsce w małżeństwie miłość, którą uznawano za źródło wszy-

³ Por. Navarrete, jw. s. 24—26; M. Żurowski. *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*. Katowice 1976 s. 29.

⁴ Hugo a S. Victoria. *Summa Sententiarum*. Tractatus VII: *De Sacramento conjugii*. W: *Patrologia Latina* t. 176 s. 153—157.

⁵ P. Adnés. *Le mariage*. Paris 1961 s. 82—88; E. Boissard. *Les fins du mariage dans la theologie scolastique*. „Revue Thomiste” 1-2: 1949 s. 289—310.

⁶ S. Thomas. *Summa Theologica*. Suppl. Quaest: 41.1c; 49.2.1; 49.3.1; 54.3c; 65.1c; 67.1.4.

⁷ H. Doms. *Vom Sinn und Zweck der Ehe*. Breslau 1935 s. 74.

⁸ Navarrete, jw. s. 26.

⁹ Zob. W. Skrzydlewski. *Problem celów małżeństwa*. „Analecta Cracoviensia” 3 1971 s. 329.

¹⁰ A. Lanza. *De fine primario matrimonii*. „Apollinaris” 14: 1949 s. 18—19; A. Rosmini. *Filosofia del diritto*. T. 2 n. Napoli 1856 s. 1378—1396 i 1582.

stkich innych obowiązków małżeńskich¹¹. Ci nieliczni, choć czasem wybitni przedstawiciele myśli katolickiej, nie zdołali szerzej rozpowszechnić swojej nauki i nurt pierwszy — opierający się na św. Tomaszu — był zdecydowanie wiodący.

2. STANOWISKA WYRAŻONE W KPK I ENCYKLICE CASTI CONNUBII

Zwycięstwo Tomaszowej koncepcji hierarchii celów małżeństwa uwidoczniło się wyraźnie na początku XX wieku wraz z opracowaniem i promulgowaniem KPK. W kan. 1013 § 1 prawodawca kodeksowy przyjmuje koncepcję Tomaszową jako oficjalną naukę Kościoła¹². Zrodzenie i wychowanie potomstwa zostało uznane za pierwszorzędny cel małżeństwa, a wzajemna pomoc i zaspokojenie pożądliwości za cele drugorzędne, choć także istotne.

Wprowadzone do KPK rozróżnienie celów pierwszorzędnych i drugorzędnych było w następnych latach przez wielu kanonistów omawiane i uzasadniane¹³. Wśród celów małżeństwa wyróżniano cele istotne i nieistotne¹⁴. Spośród celów istotnych wydzielano cele pierwszorzędne, nazywane czasem społecznymi, gdyż mają one istotne znaczenie dla całego społeczeństwa, oraz drugorzędne, mające na względzie raczej dobro indywidualne małżonków i poszczególnych rodzin. Kodeksową hierarchię celów małżeństwa przyjmowała większość autorów¹⁵.

¹¹ J. Delert. *Małżeństwo według nauki Kościoła świętego katolickiego*. Poznań 1860 s. 27: „Pierwszym, a głównym obowiązkiem małżonków jest miłość, a rzecz można nawet, że jest poniekąd jedynym, bo wszelkie inne obowiązki wypływają z miłości małżeńskiej”. Por. wypowiedź Leona XIII zawartą w encyklice *Arcanum* (w: H. Denzinger, A. Schönmetzer. *Enchiridion symbolorum*. 32 Aufl. Freiburg i Br. 1963 nr 3143).

¹² Kan. 1013 § 1: „Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio proles; secundarius mutuuum adiutorium et remedium concupiscentiae”. Koncepcję tę potwierdzają także sformułowania kan. 1081 § 2, 1082 § 1 i 1086 § 2.

¹³ J. Bank. *Connubia canonica*. Romae 1959 s. 21—26; A. De Smet. *De sponsalibus et matrimonio*. Brugis 1927 s. 66—67; E. Eichmann, K. Mörsdorf. *Lehrbuch des Kirchenrechts*. Bd. 2, Paderborn 1961 s. 137; P. Gasparri. *Tractatus canonicus de matrimonio*. T. 1. Typis Polyglottis Vaticanis 1932 s. 18; V. Heylen. *De matrimonio*. Mechliniae 1945 s. 139—150; Th. Vlaming, L. Bender. *Praelectiones iuris matrimonii*. Bussum in Hollandia 1950 s. 8—11.

¹⁴ F. Triebbs. *Praktisches Handbuch des geltenden kanonischen Eherechts in Vergleichung mit dem deutschen staatlichen Eherecht*. Bd. 1. Breslau 1925 s. 27; J. Woroniecki. *Ogólne podstawy filozoficzne i teologiczne chrześcijańskiej nauki o małżeństwie*. W: *Małżeństwo w świetle nauki katolickiej*. Lublin 1928 s. 50—58.

¹⁵ Autorzy kwestionujący kodeksową hierarchię celów omówieni zostaną w następnym punkcie.

Pewną rolę w zbliżeniu obydwu nurtów, istniejących od wieków w nauce o celach małżeństwa, odegrała ogłoszona w 1930 roku słynna encyklika Piusa XI *Casti connubii*. Zawiera ona autorytatywne pouczenia o celach małżeństwa. Z jednej strony podtrzymuje naukę o potomstwie jako pierwszorzędnym celu małżeństwa, lecz z drugiej zawiera uznanie i dowartościowanie doskonalenia małżonków i miłości małżeńskiej jako celu o pierwszorzędnym także znaczeniu. Papież nazywa miłość małżeńską głównym czynnikiem, który przenika wszystkie obowiązki pożycia małżeńskiego i wiezie prym w małżeństwie chrześcijańskim¹⁶. Wyraźnie jednak wymienia ją wśród drugorzędnych celów małżeństwa¹⁷.

3. OPINIE KWESTIONUJĄCE STANOWISKO KODEKSOWE

Po ogłoszeniu KPK pojawili się niebawem przeciwnicy stawiania prokreacji na pierwszym miejscu wśród celów małżeństwa. Podano propozycje nowego rozumienia tego problemu¹⁸. I tak, sygnatariusze „Apelu z Milano”, ogłoszonego 31 X 1922 roku, choć przyznali, że prokreacja jest celem pierwszorzędnym, to jednocześnie twierdzili, że jest ona celem przypadłościowym małżeństwa¹⁹. Tą drogą myślenia poszli niektórzy prawnicy włoscy i teologowie niemieccy²⁰. Ci, którzy podważali kodeksową koncepcję hierarchii celów małżeństwa — szczególnie w okresie pontyfikatu Piusa XI — wskazywali na miłość jako element istotny; przez niektórych uważany nawet za bardziej zasadniczy niż potomstwo²¹. Coraz częściej też postulowano szersze oparcie nauki o celach małżeństwa na biblistyce i antropologii.

Tendencje te w pięć lat po ogłoszeniu encykliki *Casti connubii* zostały rozwinięte i systematycznie opracowane przez Herberta Domsa.

¹⁶ Pius XI. *Encyclica Casti connubii*. AAS 22:1930 s. 546—548: „Efflorescet ex altero capite praestantissimo: ex coniugali scilicet amore, qui omnia coniugalis vitae officia pervadit et quemdam tenet in christiano coniugio principatum nobilitatis”. Navarrete (jw. s. 29) twierdzi, że Pius XI obok znanych z KPK celów wymienia także miłość jako jeden z celów drugorzędnych.

¹⁷ Pius XI, jw. s. 561: „Habentur etiam tam in ipso matrimonio quam in coniugali iuris usu etiam secundarii fines, ut sunt mutuuum adiutorium, mutuusque forendus amor et concupiscentiae sedatio”.

¹⁸ A. Borowski. *U źródła poglądów liberalnych na małżeństwo*. „Przegląd Katolicki” 70 1932 s. 390—392, 406—408, 422—425.

¹⁹ „La procreazione è fine accidentale, per quanto primario; primario nel senso primaria importanza, non di prevalenza”. Zob. A. Perego. *Le nuove teorie sulla gerarchia dei fini matrimoniali* „La Civiltà Cattolica” 110:1959 t. 2 s. 241.

²⁰ Należą do nich m.in. Micelli, Vigliano, Mund, Schwendinger, von Hildebrand, Muckermann, Laros i Linsenmann. Por. Inlender, jw. s. 48; Perego, jw. s. 240—244.

²¹ Perego, jw. s. 241; Inlender, jw. s. 48.

W swojej czołowej pracy *Vom Sinn und Zweck der Ehe* zmodyfikował on rozumienie sformułowań św. Tomasza i zaatakował podstawy kodeksowego ujęcia hierarchii celów. Za główny cel małżeństwa uznał nie prokreację, lecz zjednoczenie i wzajemne dopełnienie małżonków²². Okazał się w tych poglądach kontynuatorem myśli Hugona od św. Wiktora i Rosminiego. Powołując się na odmienne rozumienie nauki św. Tomasza z Akwinu i encyklikę *Casti connubii*, stawiał na pierwszym miejscu miłość, która jest źródłem ontologicznego doskonalenia się małżonków. Taka wspólnota życia i miłości byłaby pierwszorzędnym celem małżeństwa, a dzieci mogą występować jako cel drugorzędny i zewnętrzny, będący konsekwencją ścisłej unii małżeńskiej²³.

Wywody H. Domsa kontynuował i uzupełnił B. Krempel. Próbował on wyjaśnić stanowisko św. Tomasza i uzasadnić nowe pojmowanie celów małżeństwa²⁴. Twierdził, że zrodzenie i wychowanie potomstwa jest celem rodzajowym, podobnie jak u zwierząt. Tak pojmował te sprawy Tomasz i jemu współcześni. Obecnie jednak współżycie płciowe nie jest uważane wyłącznie za cechę zwierzęcą, ale także za wartość ludzką odnoszącą się nie tylko do funkcji rozrodczej. To, co tomiści mówili o celu pierwszorzędnym, należy obecnie odnieść nie do rodzenia i wychowania potomstwa, lecz do pełnej wspólnoty życia²⁵.

Po wystąpieniach Domsa i Krempela nastąpiła ostra konfrontacja ich poglądów z oficjalną nauką Kościoła o celach małżeństwa. Ocenę radykalnych poglądów wspomnianych niemieckich teologów przekazuje A. Perego. Zwraca on uwagę, że wyczucie wiernych i doktryna Kościoła zawsze wskazywały na małżeństwo jako instytucję skierowaną w sposób istotny na potomstwo, będące pierwszorzędnym celem małżeństwa. Zaś teorie, które ostatnio się pojawiły — odrzucające takie pojęcie celowości małżeństwa i przesuwające dzieci do zakresu celu drugorzędnego — są fałszywe i szkodliwe²⁶.

²² Doms, jw. s. 74—90; Por. Bank, jw. s. 26—27; Skrzydlewski, jw. s. 332—334.

²³ Doms, jw. s. 81—101; Por. Perego, jw. s. 243—245.

²⁴ B. Krempel. *Die Zweckfrage der Ehe in neuer Beleuchtung. Begriffen an dem Wesen der beider Geschlechter im Lichte der Beziehungslehre des hl. Thomas*. Einsiedeln — Köln 1941 s. 27—59; Perego, jw. 245—246.

²⁵ Krempel, jw. s. 49—53; V. Del Giudice. „*Error conditionis*” e fini del matrimonio. „*Ius Canonicum*” 2: 1962 s. 133.

²⁶ Perego, jw. s. 235—236. Oryginalne stanowisko w kwestii hierarchii celów zajmuje K. Wojtyła (*Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne*. Kraków 1962 s. 56—58). Przyjmuje on podział celów małżeństwa na cel pierwszorzędny (*procreatio*), drugorzędny (*mutuum adiutorium*) i trzeciorzędny (*remedium concupiscentiae*).

4. DEKLARACJE STOLICY APOSTOLSKIEJ W SPRAWIE PODPORZĄDKOWANIA CELÓW DRUGORZĘDNYCH

Usankcjonowaną w KPK hierarchię celów małżeństwa podważano już w latach dwudziestych i może dlatego stanowisko Magisterium Kościoła, wyrażone w encyklice *Casti Connubii*, było dość oględne. Jednak po bezkompromisowych atakach Domsa i Krempla na ustaloną hierarchię celów małżeństwa, co doprowadziło do zamieszania w świecie nauki i w umysłach wiernych, Stolica Apostolska poczuła się zobowiązana do zajęcia stanowiska w tej sprawie.

O ile do czasów Piusa XI Magisterium Kościoła sankcjonowało tylko podział na cele pierwszorzędne i drugorzędne, bez orzekania o ich ewentualnym podporządkowaniu, to w okresie pontyfikatu Piusa XII wyrażenie (*conceptis verbis*) mówi już o zależności i istotnym podporządkowaniu celów drugorzędnych celowi pierwszorzędnemu. Po raz pierwszy stwierdzenie takie pojawiło się w przemówieniu Piusa XII do prałatów Świętej Roty Rzymskiej dnia 3 października 1941 roku²⁷. Wkrótce znalazło ono swoje odbicie w niektórych wyrokach Roty Rzymskiej²⁸. Natomiast Kongregacja Świętego Oficjum dnia 1 kwietnia 1944 roku wydała specjalny dekret o celach małżeństwa²⁹. Dekret ten nie tylko potwierdza, ale także wzmacnia kodeksową koncepcję hierarchii celów małżeństwa. Odrzuca się w nim zdecydowanie błędne opinie głoszące, że pierwszorzędnym celem małżeństwa nie jest zrodzenie i wychowanie potomstwa, że wszystkie cele małżeństwa są równorzędne i od siebie niezależne lub że cele drugorzędne nie są w sposób istotny podporządkowane pierwszorzędnym³⁰.

Treść dekretu nie przekonała jednak wszystkich środowisk katolickich, zwłaszcza nie akceptujących kodeksowej hierarchii celów. Przedstawiciele tych środowisk, pozostający zapewne pod wpływem radykalnych teorii z lat trzydziestych, pragnęli złagodzenia nauki w kwestii hierarchii celów i swoją koncepcję chcieli przeforsować w oficjalnym dokumencie Magisterium Kościoła. Przejawy takich usiłowań dają się zauważyć w przygotowywanym w 1950 roku tekście, który był projektem doku-

²⁷ AAS 33 1941 s. 423. Por. Navarrete, jw. s. 29—31.

²⁸ *Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae*. Vol. 36 s. 62—66 (22 I 1944, c. Wynen, n. 11—22); Por. P. Fedele. „*L'ordinatio ad prolem*” nel matrimonio in diritto canonico. Milano 1962 s. 8—11.

²⁹ AAS 36 1944 s. 103.

³⁰ Tamże: „Proposito sibi dubio: 'An admitti possit quorundam recentiorum sententia, qui vel negant finem primarium matrimonii esse prolis generationem et educationem, vel docent fines secundarios fini primario non esse essentialiter subordinatos, sed esse aequae principales et independentes'; respondendum decreverunt: Negative”; Por. M. Conte a Coronata. *Institutiones Iuris Canonici. De Sacramentis*. T. 3. Torino 1946 s. 5—6.

mentu urzędowego. Jest to tak zwana *Declaratio authentica*, która — choć w owym czasie została zaniechana — później stała się pierwowzorem soborowego schematu XIII *O Kościele w świecie współczesnym*³¹. W deklaracji stwierdza się, że małżeństwo zostało przez Boga ustanowione w celu rodzenia i wychowywania dzieci oraz że sprzeciwiają się woli Bożej ci, którzy utrudniają realizację głównego celu małżeństwa. Charakterystyczne jest w tym wypadku zastąpienie terminu „cel pierwszorzędny” terminem „główny cel małżeństwa”

Pius XII kilka razy potwierdzał znane stanowisko Magisterium Kościoła w sprawie hierarchii celów. Między innymi w przemówieniu z 29 X 1951 roku stwierdził, że obowiązuje tradycyjna nauka o celach małżeństwa³². Ostatnim przedsoborowym akcentem w oficjalnej nauce Kościoła o celach małżeństwa były sformułowania zawarte w statutach Synodu Rzymskiego z 1960 roku. W statucie 493 synod powtarza za KPK, że zrodzenie i wychowanie potomstwa jest pierwszorzędym celem małżeństwa. Potwierdza on również treść dekretu Świętego Oficjum z 1944 r. głosząc, że pozostałe cele małżeństwa nie są zrównane z celem pierwszorzędym, lecz są mu w sposób istotny podporządkowane³³.

Wielokrotne i jednoznaczne pouczenia Magisterium Kościoła o hierarchii celów małżeństwa nie doprowadziły do całkowitej zgodności poglądów na ten temat wśród kanonistów. Do samego soboru większość z nich potwierdzała kodeksową naukę o celu pierwszorzędym i drugorzędym³⁴. Dalej jednak występowali autorzy, którzy proponowali inną hierarchię celów małżeństwa. Poszczególne cele przedstawiali bądź jako wyraz jakiegoś jednego obiektywnego celu małżeństwa, bądź krytykowali samą koncepcję hierarchicznego uporządkowania celów małżeństwa³⁵.

³¹ G. Caprile. *Il Concilio Vaticano II*. Vol. 1. P. 1. Roma 1966 s. 31.

³² AAS 43 1951 s. 849.

³³ *Prima Romana Synodus*. Romae 1960 s. 191: „Primarius Matrimonii finis est prolis procreatio et educatio. Ceteri fines, etiam personae progressus, primario fini essentialiter subiciuntur.” W. Szafranski, *Synod Rzymski o sprawach małżeństwa*. „Prawo Kanoniczne” 3 1960 nr 1—2 s. 413—414.

³⁴ Del Giudice, jw. s. 134—137; G. Ermecke. *Zur wissenschaftlichen Diskussion über die kirchliche und theologische Lehre von den „Ehezwecken” und über die „Natur der ehelichen Aktes”* „Theologie und Glaube” 52 1962 s. 356—357; J. Hervada. *El matrimonio „in facto esse”. Su estructura jurídica*. „Ius Canonicum” 1 1961 s. 156—159; A. Perego. *La dottrina tradizionale sulla gerarchia dei fini matrimoniali*. „La Civiltà Cattolica” 110 : 1959 t. 1 s. 378—392.

³⁵ Fedele, jw. s. 13 i 64—65; Hervada Xiberta. *Los fines del matrimonio*. Pamplona 1960 s. 84; Inlender, jw. s. 49.

5. WNIOSKI

Problem hierarchii celów małżeństwa był powodem kontrowersji w całej historii swojego rozwoju. Tak działo się zarówno przed promulgacją KPK, jak i po jego promulgacji. W rozwoju nauki o hierarchii celów małżeństwa jeden nurt wysuwał na pierwszy plan prokreację, a drugi wartości osobowe samych małżonków.

Prawodawca kościelny w sposób zwięzły, ale zdecydowany usankcjonował koncepcję opierającą się na wywodach św. Tomasza. Sformułowanie kan. 1013 § 1 jest nie tyle tekstem prawnym, ile pierwszą deklaracją Magisterium Kościoła na temat hierarchii celów małżeństwa. Cele małżeństwa zostały w nim wyliczone i hierarchicznie uporządkowane. Jeden z nich uznano za cel pierwszorzędny, a inne za drugorzędne. Zaznaczyć należy, iż ustalenie w KPK hierarchii celów małżeństwa nie rozstrzyga tym samym kwestii, czy między tymi celami istnieje jakaś zależność czy nie.

Encyklika *Casti connubii* była pewnym złagodzeniem stanowiska kodeksowego odnośnie do sztywnego podziału celów małżeństwa na pierwszorzędne i drugorzędne. Pius XI dowartościował w niej także osobowe cele małżeństwa, a zwłaszcza miłość małżeńską. Papież opiera się na augustyńskiej teorii trzech dóbr małżeństwa. Przy interpretacji tych wypowiedzi należy jednak wziąć pod uwagę fakt, iż język tej encykliki ma charakter raczej języka etyki niż prawa. Z twierdzeń tam zawartych nie można więc wyciągać zbyt daleko idących wniosków w dziedzinie prawa. Niemniej nie można zaprzeczyć, że Pius XI o celach małżeństwa wypowiada się dość zdecydowanie. Choć nie przesądza on ostatecznie kwalifikacji prawnej poszczególnych celów, to jednak wypowiedzi jego są znaczące. Trudno byłoby stanowisko encykliki *Casti connubii* uznać tylko za potwierdzenie ujęcia kodeksowego.

Trudność w określeniu miejsca i znaczenia wspomnianej w encyklice miłości małżeńskiej wypływać może stąd, że niełatwo w ogóle ją określić. Nie należy ona zapewne do istoty małżeństwa, gdyż nie jest jego elementem konstytutywnym. Nie bardzo też można ją określić jako cel małżeństwa, a więc jako coś wobec małżeństwa zewnętrzne. Raczej należy ją ujmować jako jeden z elementów strukturalnych małżeństwa. Nadaje ona umowie małżeńskiej szczególny charakter przymierza (*foedus*). Tak szeroko pojęta miłość byłaby jednym z elementów zgody małżeńskiej, a nawet koniecznym elementem zgody, skoro w formule przysięgi małżeńskiej zawarte jest ślubowanie miłości.

Chociaż już wcześniej pojawiały się odmienne od kodeksowego ujęcia problemu hierarchii celów małżeństwa, to dopiero wystąpienia Domsa i Krempla wprowadziły wyraźne ożywienie w tej dziedzinie. W swoich

pracach próbowali oni całkowicie inaczej, niż ma to miejsce w KPK, przedstawić problem hierarchii celów małżeństwa. Byli kontynuatorami tego nurtu w interpretacji celów małżeństwa, który opierał się między innymi na nauce Hugona od św. Wiktora i Rosminiego. Powoływali się na dzieła św. Tomasza oraz encyklikę *Casti connubii*, próbując jednak twierdzeniom tam zawartym nadać własną interpretację.

Teorie te doprowadziły do ostrej konfrontacji poglądów na temat stanowiska Magisterium Kościoła w kwestii hierarchii celów małżeństwa. Stanowisko kodeksowe podtrzymywane było w wyrokach Roty Rzymskiej, a Pius XII naukę Magisterium Kościoła jeszcze bardziej radykalizował, wprowadzając tezę o istotnym podporządkowaniu celów drugorzędnych celowi pierwszorzędnemu. Kulminacyjną wypowiedzią Magisterium Kościoła w tej materii był dekret Świętego Oficjum z 1 IV 1944 roku, który zdecydowanie potwierdził hierarchiczne podporządkowanie celów drugorzędnych celowi pierwszorzędnemu. Wydaje się, że okres ostрых polemik w tej kwestii i zamieszanie panujące w świecie nauki wystarczająco tłumaczą zdecydowany i skrajny charakter wypowiedzi wspomnianego dekretu. Problem hierarchii celów małżeństwa był żywo dyskutowany, a jego rozwiązanie Magisterium Kościoła uznało za sprawę bardzo ważną. Wydało więc w specjalnym dekrete szczegółowe normy prawne o celach małżeństwa, będące najważniejszym dotychczas rozstrzygnięciem problemu hierarchii istotnych celów małżeństwa. Nieuznanie tych norm nie jest związane z żadnymi sankcjami karnymi. Może być natomiast podstawą zarzutu nie respektowania w całej rozciągłości nauki Magisterium Kościoła.

Swego rodzaju *curiosum* stanowi natomiast zredagowana kilka lat po dekrete Świętego Oficjum tak zwana *Declaratio authentica*. Można przypuszczać, iż dlatego nie ukazała się — jak było zamierzone — jako oficjalny dokument Kościoła, gdyż terminologia w niej zawarta nie odpowiadała powszechnie wówczas przyjętej terminologii używanej w nauce o celach małżeństwa. Użycie terminu „główny cel małżeństwa” było albo pewnym unikiem, albo próbą pogodzenia tak bardzo różniących się od siebie koncepcji w ujmowaniu problemu hierarchii celów małżeństwa.

Wielokrotne, zdecydowane i niezmiennie potwierdzanie przez Piusa XII stanowiska Magisterium Kościoła dotyczącego celów małżeństwa przyczyniło się także do wyciszenia na kilkanaście lat dyskusji na temat hierarchii celów małżeństwa. W tej sytuacji Synod Rzymski powtórzył tylko znane stanowisko Magisterium Kościoła wyrażone w KPK i w dekrete Świętego Oficjum. Wśród kanonistów dalej jednak nie było pełnej zgodności poglądów na temat hierarchii celów małżeństwa. Można więc stwierdzić, że problem ten w omawianym okresie został przez Magi-

sterium Kościoła rozstrzygnięty, lecz w publikacjach naukowych nadal był roztrząsany.

Nauka o małżeństwie i jego celach — gruntownie rozważana podczas Soboru Watykańskiego II oraz zawarta w dokumentach soborowych — dała podstawę do nowego ujęcia problemu hierarchii celów małżeństwa. Znalazło ono swój wyraz w kan. 1008 schematu Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1980 roku. Historia sformułowania zawartego w tym kanonie wymaga jednak odrębnego opracowania.

DAS PROBLEM DER HIERARCHIE DER EHEZIELE IM CIC UND DER DARAUFFOLGENDEN LEHRE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Problem der Hierarchie der Eheziele war in der Zeit nach der Verkündung des CIC Gegenstand ernsthafter Kontroversen. Die kirchliche Rechtsprechung sanktionierte in Kan. 1013 § 1 des CIC die Lehre des hl. Thomas von Aquin und ordnete die Ziele der Ehe hierarchisch; ausdrücklich genannt wurden die Primärziele wie das Gebären und Erziehen der Nachkommenschaft sowie sekundäre wie die gegenseitige Hilfe und die würdige Befriedigung der Fleischeslust.

Pius XI. schwächte in der Enzyklika *Casti connubii* die Hierarchie der Eheziele im CIC etwas ab. Er betonte die Bedeutung der Sekundärziele, insbesondere der ehelichen Liebe, die er zu diesen zählte. Eine andere Konzeption der Hierarchie der Eheziele präsentierten in den dreissiger Jahren dieses Jahrhunderts H. Doms und B. Krempel. Ihre Theorien riefen Reaktionen von Seiten des kirchlichen Lehramtes hervor. Das Dekret über die Ziele der Ehe von 1944 führte die These von der wesentlichen Unterordnung der sekundären unter die primären Ziele ein. Das war die grösste Exponierung der Hierarchie der Eheziele. Sie bewirkte, dass ein Dutzend Jahre lang nicht über dieses Thema diskutiert wurde. Vor dem 2. Vatikanischen Konzil traten jedoch erneut Meinungen an den Tag, dass die Kodexfassung der Hierarchie der Eheziele modifiziert werden müsse. Obwohl die Römische Synode von 1960 die Lehre von den Ehezielen wiederholte, wie sie im CIC und im Dekret von 1944 enthalten ist, wurde das Problem der Hierarchie der Eheziele in wissenschaftlichen Veröffentlichungen weiterhin erörtert.